

Polányi Károly: A világbéke Dummer August-jai.

A győzelmes béke egységes és öntudatos táborával egy másik tábor áll szemben az egész világon, amely kevésbé öntudatos, mert kevésbé egységes is: a megegyezései béke, a tartós béke és a pacifista béke híveié.

A megegyezései béke a központi hatalmaknál a német reichstag többségi pártjainak ismert júliusi rezolúcióján sarkallik. A tartós béke ugródeszkája Károly király ausztriai trónbeszéde volt. Kormányfőink közül Czernin gróf vallotta magát először a pacifista béke hívének az ő történelmi jelentőségű budapesti beszédében. Legújabbán a német félhivatalos Norddeutsche Allgemeine Zeitung vállal óvatos közösséget Wilson eszméivel.

Nevezzük e három irány követőit, akiknek idáig még közös elnevezésük sincsen, együttesen a mértékletes béke táborának.

A győzelmes béke és a mértékletes béke közéleti harca ma mindenütt a legfontosabb politikai kérdés. A legfontosabb nemcsak tárgyának mindent felülmúló jelentősége és aktualitása folytán, hanem azért is, hogy elvben ma az egész emberiség megoszlik e két tábor között.

Mégis, a küzdelem intenzitása meglepően csekély. A győzelmes béke egységes és öntudatos táborát alig talál komoly ellenállásfa. A mértékletes béke közvéleménye nem képes határozott fellépésre, magatartása habozó és ingadozó, a döntő pillanatokban pedig rejtélyes következetességgel cserben hagyja a zászlóját.

A mértékletes béke hívei csak az annexionistákkal szemben szolidárisak. De elégséges egy sikerült frontáttörés és ez az egység is megzavarodik és megbomlik, ha pedig a végső harcra nyílik komoly kilátás, végleg elcsendesül a tábor és a katonái csoportosan szöknek át az ellenséghez. Az új és ellenőrizhetetlen jelszavaknak önkényes tarkasága kiváltképpen kedvez ennek az állapotnak. A megegyezései béke követelése és a tartós béke követelése néha együtt járnak, néha meg egymást kizáró ellentétek.

Az entente államaiban például tartós békén egyenesen a győzelmes békét értik. Néha megegyezéssel béke és tartós béke úgy szerepelnek az ellenzéki skálán, mintha az előbbi a kevesebb, az utóbbi a több volna. A legjobban mindenesetre olyankor közelnek egymáshoz, amikor közösen foglalnak állást pacifista bajtársaikkal szemben. Még gyakrabban esnek ez meg, ha legalább a pacifisták következetesen maradnának a programjukhoz. De míg például a szocialisták a programjuk szerint pacifisták lennének, addig a gyakorlatban a megegyezéssel béke hívei, ha ugyan nem a győzelmes békéé, mint azt entente-részről gyakran tapasztaljuk. De még egy Friedrich Adler is a pacifista béke ellenzőihez tartozik. Viszont a megegyezéssel béke egyik árnyalata mindjobban eltávolodik eredeti álláspontjától és a pacifista békét követeli. Ezek között nálunk első helyen Károlyi Mihály és Jászi Oszkár állanak.

És ebben a bábeli zűrzavarban vonul fel harcra a mértékletes béke tábora a győzelmes béke fegyelmezett seregei ellen! Nem csoda, ha a siker kilátásai csekélyek.

De ez a helyzet nemcsak szégyenletes, hanem egyben veszélyes is. Szégyenletes, mert ha egy eszmei program nem világos, ha egy; eszmei mozgalom nemi egységes, akkor ennek az oka soha nem lehet más, mint az e programot vallóknak, e mozgalomban résztvevőknek önmagukkal és egymással szemben való erkölcsi gyávasága. De ez az állapot veszélyes is, mert mégis ennek a tábornak az erejétől és az elhatározottságától fog függeni, hogy sikerül-e feltartóztatni azt a katasztrófát, amellyel a vég nélküli háború az egész emberiséget fenyegeti.

Vegyük hát bátran szemügyre azokat az útjelzőket, amelyek után a béke hívei indulnak és számoljunk le könyörtelenül a hamis és megtévesztő felírásokkal, ha még oly kegyeletesen hangoznának is fülünkben.

*

Kezdjük az elején: megegyezéssel béke kell-e hát, vagy tartós béke? Vagy pedig ez a kettő egyet jelent-e?

Sokan azt mondják, hogy tartós csakis az a béke, mely megegyezéssel alapul és hogy minden megegyezéssel alapuló béke tartós béke is.

A valóságban a dolog éppenséggel nincsen így.

Megegyezhetnek a felek egy békében, amelyben kialakulnak és azért annak mégsem kell tartósnak lennie.

Ilyen volt a legtöbb béke a történelem folyamán, amelyet egyenrangú felék kötöttek: előbb megegyeztek a béke feltételeiben, de utóbb (az egyiknek vagy a másinak, vagy akár mind a kettőnek az akaratából az alku újra felborult és kitört közöttük a háború. Mert a rossz alkuhoz is megegyezés kell, pedig csak a jó alku teremt megelégedést és tartósságot. A legtöbb alku azonban nem ilyen. Amit kölcsönös kényszerhelyzet teremtett, azt kölcsönösen kényszernek is érzik a felek. Nem az a fontos tehát, hogy a béke alku eredménye legyen, hanem hogy olyan állapotot te-

remtsen, amelyben a felek a saját érdeküket lássák. A megegyezéses béke így egymagában még nem tartós béke is és ha mégis arra vezetne, az nem annak az eredménye, hogy a felek megegyeztek, hanem annak, a m i b e n a felek megegyeztek.

Másrészt be kell látni, hogy tartós békét másképpen is lehet elérni, mint megegyezés útján. Ebben az egyben a Siegfriede Sigfridjeinek igazuk van: elvben és gyakorlatban egyaránt tartósabb az a béke, amelyet a porba sújtott ellenfélre rákényszerítünk, mint az, amelyikben alku útján kiegyezünk vele. Alkuban mind a két fél vesztesnek érezheti magát és egyiket sem vigasztalhatja az a tudat, hogy ennek így kellett lennie. A megsemmisített ellenség legfeljebb gondolhat révanche-ra, de az, amelyik alkuban véli magát megrövidítve, neki is láthat annak.

A megegyezéses béke tehát csak ritkán tartósi s béke, a legtartósabb béke meg gyakran az, amelyik nem megegyezésen, hanem győzelmen alapul.

Arra a meglepő és paradoxonnak tetsző eredményre jutottunk volna így, mintha a megegyezéses békének és a tartós békének önálló tartalma, saját értelme nem is volna, mintha ezek nem volnának egyebek, mint csonka és csenevész alakjai annak, aminek ma egyetlen, valódi és életképes képviselője: a győzelmes béke?!

És ez valóban így is van. Mert csupán kétféle módon tudjuk elképzelni a modern államok békés együttélését: vagy a hatalmi egyensúly, vagy pedig a jogi egyensúly alapján. Vagy mint szuverén államokét, amelyeknek az akaratát semmi sem korlátozza, tehát a fizikai erő és a fizikai hatalom alapján, amint eddig volt, – vagy pedig mint szövetségi államokét, a jog és az igazságosság alapján, úgy, mint azt az új világrend kívánja. Az első rendszert m i l i t a r i z m u s n a k nevezük, a másodikat paci f i z m u s n a k. És ez a két rendszer ma több pusztá eszménynél, konstrukciónál vagy lehetőségnél: mindkettő a gyakorlati politika kézzelfogható valósága.

A m i l i t a r i z m u s testet ölt a fegyverben álló államban, amelynek szabadságát a többi államok között csupán a hatalma korlátozza, amelynek a mozgási körét az erőszak méri ki és ha ez a kör vitás, a szemben állói erőszakok hatalmi háborúval döntenek el illetékességüket.

Ezt a döntést azután a békefeltételek állandósítják azzal, hogy az erősebbet, aki győzött, még erősebbé teszik. De a hatalmi béke sem tarthat örökké, mert a hatalmi viszonyok megváltoznak és a szuverén állam, amely legbensőbb lényege szerint csak egy hivatást ismer: – ennek a hatalomnak az érvényesítését, e hivatás teljesítése közben a régi békefeltételekkel találja magát szemközt, amelyeket félre kell hárítani az útjából. A hatalmi békés időszakait így váltják fel az új meg új hatalmi háborúk. Ezeknek a sűrűsége azonban nem függ elsősorban a békefeltételek szigorúságától vagy enyhességétől, amint azt a megegyezéses béke hívei hiszik, hanem egészen másfajta tényezőktől, melyek minden történelmi processusnál mások és mások.

A militarizmus lényege tehát sem a békefeltételek szigorúsága, amint azt a megegyezéssel béke jelszava elhitetné, sem a háborúk sűrűsége, ahogy azt a tartós béke hívei insznuálják, hanem annak a lényege az a nemzetközi politikai rendszer, mely a szuverén államok közötti viszonyt az erőszak alapján rendez el és a népek életében felmerülő erkölcsi értékeket az erő fogalmából vezeti le.

Ezzel szemben a pacifizmus az a nemzetközi politikai rendszer, amely a népek, a nemzetek, az államok egymáshoz való viszonyait a jog és az igazságosság alapján szabályozza és amely az emberiség életében foglalt erkölcsi értékeket a jogrend fogalmából származtatja. A pacifizmus tehát elsősorban nem ismer el szuverén államokat, mert az állami akarat fölött is van még valami, tudniillik a jog és az igazságosság elvei. A népek szövetségének tagjai az ő számára az egyes államok és a legfőbb akarat többé nem az államegyedeket illeti meg, hanem magát az államok összességét. Az általános leszerelés végrehajtása, valamint a nemzetközi kötelezettségek és szerződések szentsége fellett döntőbíróság örökös, amelynek végrehajtó erőt a renitens állammal szemben a többiek szolidaritása ad. Az illető állam gazdasági boycottja az elsőfokú kényszerítő rendszabály, amely szükség esetén szövetségi haderő igénybevételéig fokozódhatik. Amint a jogállamban is a gonosztevő ellen erőszakot vesz igénybe az állam, úgy a pacifista világrend is háborúval kényszeríti ki végső soron a jog uralmát. – Ennek a jogrendnek a megteremtése a pacifista mozgalom célja.

E mozgalom első állomása a pacifista béke.

A pacifisták ugyanis a világháború okait sem azokban, egyediül a szemben álló szuverén államok eszméjéből fakadó és onnét polgáraiknak feltűzelt képzetébe átplántált »létérdekben« látják, amelyeket mindegyiküknek állítólag vagy »győzelemre keli vinni«, vagy pedig »bölcse ki kell egyenlíteni« ahhoz, hogy újra helyreállhasson a béke, – hanem ellenkezőig, attól a meggyőződéstől vannak áthatva, hogy ezek a »létérdekben« csupán a szuverén államok rögeszméjében gyökereznek, de a valóságban nem is léteznek, és hogy a háború oka éppen abban van, hogy az emberek mégis azt hiszik, hogy ezek léteznek. Ennek a tüneménynek az alapoka pedig magában a militarista világrendben rejlik, abban az ellentmondásban, amely a szuverén állam eszméje között egyrészt és a modern emberiségnek valóságra vált életközössége között másrészt fennáll. A szuverén állam a másik állam pusztaságának is csakis mint az ő létérékének megtagadását tudja elképzelni, mert az ő számára a maga szuverén léte valami olyan korlátlanosság, amely a kizárólagosság igényét magában felöleli. Ezzel szemben a modern emberiség minden részét a világ gazdaság, a világ-irodalom és a világcivilizáció annyira egymáshoz hasonlóvá tette és olyan szoros kölcsönhatásba hozta egymással, hogy ennek az egyetlen életközösségbe egybeforrt emberiségnek akárhányféle szü-

verén állam határai által egymástól elválasztott egyénei mégis egymástól izoláltan sem szellemi, sem anyagi létüket fenn nem tartathatják, egymás nélkül nem eszmélhetnek és nem termelhetnek, egymástól elkülönülve többé nem élhetnek. Ezért nem tudnak ma a szuverén államok sem egymástól elkülönülve megmaradni, bár szuverének lévén, egymással közösségre lépni sem képesek. Az a katasztrofális forma, melyben ez az ellentmondás megoldódik és melyben a korlátlan és kizárólagos szuverén államokon a legszorosabb nemzetközi kölcsönhatás ilyen körülmények között valóságra válik: a világháború. Az államok egymásra való kölcsönös veszélyességének mai fokán a világháború az a stabilis állapot, amely a külsőleg szuverén államokba izolálódott, de belsőleg egyetlen életközösségben élő mai világnak természetes létformája lett. A pacifisták a valódi háborús okot küszöbölik ki, amikor magát azt az ellentmondást szüntetik meg, amely az emberiség tényleges életközössége és annak szuverén államokba való külső tagoltsága között van. Ennek a benső életközösségnek megfelelő külső formát követelnek a pacifisták az emberiség számára és ez a szükségszerű forma nem lehet egyéb, mint a szuverén állam végleges megtagadása és túlhaladása: a népek szövetsége és a rajta felépülő nemzetközi jogrend.

Pacifista béke tehát az, amely a világháborút befejező békekötés keretében a világ vezető államainak új életrendjét intézményesen megteremtené és biztosítaná. Pacifista béke az¹, amely a békekötés feltételeinek hatályát sem a győző megszorított hatalmára, sem a kölcsönösen megalkuvó felek kibékülésére, se nem más efféle, az erkölcsi világ rendjét el nem ismerő tényezőre hanem egyesegyedül magára arra a jogrendre akarja állapítani, amelynek a megteremtése ennek a békekötésnek mindenféle kicsinyes békefeltételeknél összehasonlíthatatlanul nagyszerűbb vívmánya volna. Pacifista béke az, amely a mai világot a békekötéssel nemcsak a harcban álló felek közötti látszólagos és subaltern ellentététől szabadítaná meg, hanem magát az emberiséget az ököljogtól, amely mindannyiunkat a barbarismus rabszolgáivá süllyeszt.

Két pozitív concepciója van eszerint a békekötésnek: az egyik a győzelmes béke, a másik a pacifista béke. E mellett a két kizárólagos lehetőség mellett a megegyezéssel és a tartós béke jelzői valóban nem egyebek felemás és elvtelen formuláknál, amelyek minden komoly átgondolás és minden belső igazság nélküli valók.

Mert legyünk tisztában vele, hogy mindaddig, amíg szuverén államok lesznek és lázoknak a nyugalmi helyzetét a hatalmi egyensúly szabályozza, amíg a népek szabadságának a mértékét az erőszak határozza meg, amíg a nemzetek igényeinek az eldöntésére az egyedüli eszköz a háború, amíg a békét más nem biztosíthatja, mint a hadseregek hatalma, az erőszak fennyegetés és a háború sikere – mindaddig csakis úgy lehet és nem másképpen, hogy ezt a ha-

talmi egyensúlyt minden népnek a győzelem segédelmével keli a maga javába billenteni, mindaddig a szabadság legmagasabb fokát csupán a győzelem, biztosíthatja az ő számára és mindaddig a háború eszközeit a vitás igények és a megoldhatatlan ellentétek végleges eldöntésére csakis egyféleképpen lehet és kell felhasználni és ez az egy mód: a győzelem.

Egy ilyen világban csak egy jói béke van: és az a győztes béke. Minden civilizációja és minden kultúrája ennek a világnak csakis ezt szolgálhatja, minden emberi igyekezet és minden emberi önfeláldozás csakis ebben lelheti végső igazolását.

A megegyezései béke hívei érzik ezt, de ha nem érzéknék is, a magatartásukon mégis kiütköznek ez az ellentmondás. A megegyezései béke hívei egyszerűen beérik ezzel – ez az igazság. Beérik vele – akár azért, mert nem bíznak a győztes beke bein, akár pedig azért, mert túldrágának vagy túlkockázatosnak tűnik annak kivívása. Titkos értékmérőjük, öntudatlan ideáljuk nekik is csak a győztes béke marad. Számukra a megegyezései béke, akárhogy tiltakozzanak is ez ellen, valóban nem egyéb lemondásos békénél, amelyet csupán az enyhít és tesz elfogadhatóvá, hogy – kölcsönösségen alapul.

Akadnak azonban, akiknek ez a jelszó nem lemondást jelent, hanem »pozitív követelést«. Akik egyenesen célul tűzik ki azt, hogy az ellenfélre megszegényítő vagy létérdekeit sértő feltételek reá ne kényszeríttessenek! Akkor sem, ha volna rá módi, még egy megsemmisítő győzelem esetében sem. Nem a békekötés módjára értik már ezek a megegyezést, hanem magukra a békefeltétel ékre: azok ne hagyjanak fullánkot az ellenség sebébein és ne ösztököljék őt revanche-ra. Ezt szokták nálunk tulajdonképpen a tartós béke követelésén érteni és ez az a pont,, ahol az a megegyezései békével érintkeznek.

Ez a látszólag emelkedettebb felfogás közelebbi megtekintésre nem más, mint vagy olcsó szentimentalizmus, vagy pedig: átlátszó ravaszkodás. Ez a béke is csak olyan béke volna, mint minden béke szuverén államok között: pusztá egyensúlyi állapot az erőszak mérlegén! Sem furfanggal, sem kíméletességgel pedig! ennek a rendszernek a mechanikáját meghamisítani nem lehet. Az¹ ilyen igyekezet csakis ártalmas, mert megzavaró.

Megpróbálták különben ezt már máskor is.

Volt idő, amikor a munkáskérdést is csendőrszuronnal kezelték a kormányok. Az osztályharc terén csak a győztes békében hittek. A szociálpolitika eszméje csak lassan tör magáiának utat, ezer félreértésen, gáncson, rágalmon és üldöztetésen keresztül. Utópiaának, álomnak csúfolták egyrészt, terrorizmusnak és anarchiaának nevezték másrészt. Akár még a minap a pacifizmust. És akkor is akadt egy áldatlan emlékü közvetítő irány, egyik hajtása annak a hagyományos bugrisizmusnak, amely belsőleg meghasonlott, külsőleg tehetetlen, mindenkor jóakarató és végeredményében mindig ártalmas: a polgári jótekonysági mozgalom, amely a testvériség és humanizmus nevében tilta-

kozott ugyan az erőszak politikája és a társadalmi győzelmes béke ellen, de a döntő pillanatban mindig hátbatámadta a munkás-ságot, amikor az intézményesen kívánta biztosítani a jövőjét. Ez a kétlaki és tétova, vérszegény és fontoskodó, zavaros és megzavaró politika, amelyet félre kellett seperi az útból, hogy szabaddá tegyük azt: – ez a Dummer August a történelem cirkušában, akiben a legfurfangosabb ravaszság a leggyerekesebb naivitással egyesül, ennénk a mai neve: m e g e g y e z é s e s b é k e !

És valóban, a gyakorlatban a győzelmes béke és a megegyezéssel béke (híveit csupán a h a d i h e l y z e t m e g í t é l é s e választja el egymástól. Csakhogy míg; akinek az az elve, hogy annyit markol, amennyit bír, az hű marad magához akkor is, ha keveset markol, amikor többet nem bír, addig, amikor a st-quentini sikerült áttörés utam a reichstag többségi pártjai a megegyezéssel béke júliusi rezolúcióját »magyarázni«, »értelmezni« és »szigorítani« kezdték, – az; nem volt épületes látvány. Pedig nem először történt és nem is utoljára.

»Ha nem lehet győzni, hát meg kell alkudni« – ennyiből áll a megegyezéssel béke fenkölt programja. »Ha most nem tudtuk megverni az ellenségeinket, hát legközelebb még úgy sem fogjuk tudni« – ez a tartós béke híveinek a megváltó eszménye. És az ilyen eszme-pótlék nevében követelik az eltévedt emberiség, vezetését a maguk számára? Nem olyan ez, mint hogyha a tőzsdei haussier-k ellen szociálreformer és erkölcsnemesítő szerepben lépne föl – a tőzsdei baisse-párt?

Valóban el kell csodálkoznunk az erkölcsi közellátásnak és a politikai dilettantizmusnak azon a fokán, amely a megegyezéssel béke üres frázisától sikert remél a győzelmes béke reálpolitikusaival szemben – mindaddig, amíg a hadi szerencse meg nem fordul. – Ha pedig megfordulna, csupán szerepcsere következne be, – a középhatalmak és az entente »békepártjai« között: – semmi egyéb.

Ezzel megfeleltünk arra a kérdésre, miért olyan egységtelen és olyan gyenge a mértékletes béke pártja.

Azért, mert a militarizmus mai rendjét egyedül a győzelmes béke hívei képviselik következetesen. A pacifizmus világrendjét viszont egyedül a pacifista béke biztosíthatja. Ezen a két pozitív koncepción kívül pedig harmadik megoldás nincsen. A megegyezéssel béke és a tartós béke nem egyebek a győzelmes béke csenevész és felemás formáinál, amelyeket a hadihelyzet minden megváltozása végzetesen kompromittál. A pacifistákkal való szövetségük azon a felszínes látszaton alapul, amely őket az anexionistákkal szemben egységes ellenzéknek tünteti föl. Semmiféle akció teherpróbáját az ilyen hazug viszony azonban meg nem állhatja.

Abban a küzdelemben, amely nem a harcban álló hadseregek, hanem a régi és az új világrend hívei között fog megindulni és amelynek az eldőlése nélkül ezt a háborút befejezni nem lehet: egyik oldalon tehát a pacifista béke hívei állanak, a

másik oldalon »mint egyetlen reakcionárius tömeg« a világi minden egyéb háborús- és békepártjai: az annexionisták és az imperialisták, a megegyezéssel béke hívei és a tartós béke hívei, akár a polgári, akár a szocialista táborhoz »tartozzanak is. Ezért mosolyfakasztó, mert olyan átlátszóan hiábavaló minden olyan fogadkozás, mely a felek »megbékítésén«, a »kiengesztelésén« és a »megegyezésén« fáradozik. Mintha valóban a »felek« volnának azok, akiket nem lehet megbékíteni, mintha valóban Elzász-Lotharingia miatt folynék a világháború és mintha valóban a szembenálló érdekek volnának azok, amelyeket itt nem lehet megegyeztetni!

Hát akadnak még, akik olyan vakok, hogy nem látják, hogy almit itt nem lehet kibékíteni, az nem a »felek«, hanem¹ valami egészen más: – a mai szuverén állameszme az, amit nem lehet kibékíteni a nemzetközi jogrend szükségességével, a népek együttélésének mai tényleges rendje az, amit nem lehet összeegyeztetni az; igazságossági aktuálissá lett követelményeivel és az állami élet mai minden érzelmi és értelmi formája, egész intézményes váza és működési módja az, amit nem lehet kibékíteni a mai kor legmélyebb gyakorlati igényével és legmagasabb szellemi koncepciójával: a p a c i f i z m u s v i l á g r e n d j é v e l.

Egy megegyezéssel béke ilyen körülmények között annyit tenne, mint megegyezni abban, hogy a világháború hiába történt. Egy ilyen kibékülés annyit tenne, hogy a hadvezérek, a diplomata és a világ¹ többi hűbérurai kölcsönös jegyzőkönyvi nyilatkozattal az esetet meg nem történtnek tekintik. Legfeljebb egy kiégszó záradékban megegyeznének talán a jövőre nézve, a pacifisták nemzetközi üldözésében. Egyébként minden maradna a régiben ...

És az emberiség, amelyet egy végtelen és könyörtelen háború megoldhatatlan problémái eljuttattak egy új, egy jobb rend kapujáig, amely már-már a jogon és igazságosságon felépülő intézményes béke küszöbét átlépni készült és ezzel azt a határvonalat, amely a mai állam-vadont a pacifizmus birodalmától elválasztja, – ez a súlyos viszontagságokban megpróbáltatott boldogtalan emberiség visszavetné oda, ahol volt, abba a régi világba, amelynek az alapja és a boltozata, minden oszlopa és minden pillére az e r ő s z a k, és amelyet mi mégis b é k é n e k nevezünk. Mert mi békének nevezük el azt a poklot, amelyből egyetlen nap alatt ez a Világháború születhetett meg és amelybe a megegyezés hívei az emberiséget vissza kívánnak vezetni. De az erőszak világrendje felett a történelem ítélkezett és a megegyezéssel béke nem fogja ennek a halálos Ítéletnek a végrehajtását megakasztani.

A megegyezéssel béke a konzervatív erők utolsó reménye arra, hogy a pacifizmust elbuktassa és ezzel a régi világ fennmaradását biztosítsa. Ez az a Burgfriede, amit az ellenséges államok minden reakciós és maradi tényezői azonnal meg fognak kötni és ki fognak hirdetni, amint a pacifizmus győzelme az ó közös világukat fenyegetné.

Azonban a történelem madártávlatából szemlélve, semmiféle

megegyezései béke nem lehet már a jelen helyzetben tartós béke. Nem azért nem, mintha talán a »megegyezései béke csupán fegyverszünet lehetne a harcban álló felek közt«, hanem azért, mert csak rövid ideig tartó fegyverszünet lehetne a valódi, bár láthatatlan ellenfelek között, azok között, akik között a valóságban a mai élet-halál harc folyik: a militarizmus és a pacifizmus világrendjei között!

Minden megegyezései béke csak kitolná a végső döntést ebben az egyedül döntő kérdésben. Belpolitikai és külpolitikai konfliktációk, beláthatatlan konvulziók sorozata között abortálná a história ezt a torzszülöttet. Mert amilyen könnyű látszólag a mai ellenfelek érdekellentéteit egy józan megegyezései békével áthidalni, olyan kizárt és lehetetlen a jelen mélyén vajúdó világkérdésben, az erőszak vagy a jog uralmának, a militarizmusnak vagy a pacifizmusnak kérdésében – »megegyezései békére« jutni!